

За понятието „кратко” изречение

Галина Петрова

About the Concept “Short” Sentence: *The subject of this research are the so called “short” sentences consisting of the two main parts – subject and predicate. Our goal is to revise the traditional definition on the basis of the conception of the argument structure of the sentence in the modern syntactic theories. In view of the above said a sentence is qualified as “short” when it includes parts taking the argument positions.*

Key words: “short” sentence.

ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящата работа има за предмет класификацията в българския език на простите изречения по признака състав. Съгласно този признак като кратки се определят изречения, които съдържат само главни части. Това положение обаче е валидно само за безличните и непреходните глаголи и автоматично изключва преходните. Това е така, защото непреходните глаголи изискват само един поясняващ ги елемент, представен от подлога, а преходните изискват два поясняващи ги елемента – подлог и допълнение. Така например в изрази като **Той написа* е налице предикация, но те са смислово непълноценни, защото липсва задължителна за изразяване структурна част. В тази връзка смятаме, че общ критерий за всички неразширени изречения трябва да бъде постигането на смислов и структурен минимум, предопределен от семантиката на предиката. Именно това дава основание за преосмисляне на понятието „кратко” изречение, като за целта ще приложим подход, основан на застъпеното в съвременните синтактични теории схващане за предикатно-аргументната структура на изречението.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Традиционно простите изречения в българския език се класифицират по няколко признака, единият от които е свързан с техния състав. Според този признак както двусъставните, така и едносъставните изречения биват „кратки” и „разширени”. В езиковедската ни литература няма съществено различие при диференцирането на двата вида изречения (вж. [4, 43], [1, 307], [6, 337-338], [10, 55 и 74], [5, 179], [7, 308], [3, 155], [11, 57-58]). Като кратки се определят изречения, които съдържат само главни части или една от тях, напр. *Слънцето грее*, *Децата играят* (кратки двусъставни) и *Мръква се*, *Тишина* (кратки едносъставни). Като разширени се определят изречения, които съдържат и второстепенни части, напр. *Лятното слънце грее силно*, *Децата играят в двора*, *Рано се мръква*, *Дълбока тишина*.

От представените примери, а и въз основа на дефиницията, е ясно, че кратки изречения могат да се образуват само ако сказуемото е изразено с безлични или непреходни глаголи (въпросът за едносъставните именни изречения в случая е нерелевантен). Освен това не всички изречения, в чийто състав е включен безличен глагол, могат да бъдат квалифицирани като кратки, защото част от този тип глаголи изискват свои задължителни пояснения – преки или непреки допълнения, а някои и обстоятелствени пояснения, напр. *Дострашава ме (*Дострашава)*, *Докривява ми (*Докривява)*, *Плаче ми се (*Плаче се)*, *Тя му помага (*Тя помага)*, *Той отива в магазина (*Той отива)*. Липсата на тази второстепенна част прави съответния израз смислово неиздържан, а изречението – неправилно, неграматично.

Може да се направи обобщението, че според традиционната дефиниция кратки изречения могат да образуват само безлични глаголи, неприсъединяващи допълнение, както и непреходни глаголи, които изискват само един поясняващ ги елемент в подложна позиция. Този немалък брой ограничения по отношение на кратките изречения поставя под въпрос смисъла на тази класификация, освен ако тя

не се свърже с наличието на задължителни поясняващи елементи на глагола (експлицирани или неексплицирани). В такъв случай кратки ще бъдат изречения, които съдържат само задължителни пояснения, а разширени ще бъдат тези изречения, които съдържат и незадължителни подчинени части. Ако се придържахме към това положение, тогава възможност за образуване на кратки изречения ще имат всички видове глаголи – безлични, непреходни и преходни, като мотив за това е постигането на смислов минимум, напр. *Мръква се, Мързи ме (*Мързи), Домъчнява ми (*Домъчнява), Не ми се учи (*Не се учи), Детето плаче, Тя помага на децата (*Тя помага), Той отива в магазина (*Той отива), Тя счупи вазата (*Тя счупи), Той даде подаръци на децата (*Той даде).*

За да се дефинира от този аспект понятието „кратко“ изречение, ще приложим схващането за предикатно-аргументната структура на изречението, на което се основават съвременните синтактични теории [12], [8]. Съобразно с това предикатът се разглежда като лексикална опора, която въз основа на лексикалните си свойства отваря в значенската си структура позиции за свои задължителни пояснения, наречени аргументи. Тези елементи се определят като задължителни, тъй като допълват смисъла на предиката. По своята същност аргументите представят участниците в дадена извънезикова ситуация, обозначена от съответния глагол.

Всеки предикат се характеризира с определена аргументна структура, включваща даден брой аргументи. Техният брой може да бъде съответно нула – *съмва се* (); един – *спя* (някой), *дострашава* (някого), *докривява* (на някого); два – *помагам* (някой, на някого), *отивам* (някой, някъде), *счупвам* (някой, нещо) и три – *давам* (някой, нещо, на някого). От своя страна аргументите се делят на външен, проектиран в подложна позиция, и вътрешни, заемащи обектни позиции и в по-редки случаи – адвербиални, напр. *отивам* (някой, някъде). Предикатът, като организиращ център на изречението, предопределя неговата основна структурна схема, т.е. задължителните за изразяване елементи с оглед постигане на смислова цялост. Базовата структура следователно зависи от синтактичните свойства на даден глагол да отваря съответен брой аргументни позиции, за да задоволи лексикалните си изисквания за свои задължителни пояснения. Именно наличието на изреченски части, представящи аргументите на предиката, гарантира смисловата и граматическата издържаност на изречението. Възможно е един аргумент да не бъде изразен, ако се подразбира, но той е налице в изходната предикатно-аргументна структура, напр. *Той даде парите (на някого).*

Въз основа на изложеното може да се направи обобщението, че второстепенните части, които се явяват в аргументни позиции, участват в основната структурна схема на изречението. Ето защо изречение, съдържащо второстепенни части, които се изискват от предиката, също следва да се определи като кратко. В този смисъл понятието „кратко“ изречение трябва да разшири своя обхват, като включва и изречения с второстепенни части, които заемат аргументните позиции на предиката, напр. *Съмва се, Дострашава ме, Доскучава ми, Не ми се спи, Детето играе, Тя помага на децата, Тя счупи вазата, Те отидоха в парка, Той раздаде подаръци на децата.*

Що се отнася до второстепенните части, които заемат неаргументни позиции, те могат да се появяват свободно при различни предикати, поради което се определят като незадължителни или факултативни. Наличието им превръща дадено изречение в разширено, напр. *През лятото се съмва рано, Изведнъж ме достраша от тъмнината, Много ми доскуча на събранието, Вече не ми се спи, Детето на съседите играе с кучето в градината, Тя винаги с радост помага на децата от дома за сираци, Вчера тя счупи старата ваза по невнимание, Преди един час те отидоха в парка с децата, На тържеството той раздаде много подаръци на децата и т.н.*

Налице са и някои по-особени случаи при преходните глаголи, които на пръв

поглед предизвикват противоречие, когато трябва да се определи дали дадено изречение е кратко, или не. Такъв пример е изречението *Той яде пица*. Възниква въпросът това кратко изречение ли е, след като е напълно естествено да се каже и *Той яде*. Глаголът *ям* е преходен и означава 'приемам, поглъщам храна' [2]. Той е двуместен, защото предполага двама участници – някой, който извършва действието, и нещо, което е обект на действието, т.е. *ям* (някой, нещо). Тъй като обектът е включен в значението на глагола, той може да остане имплицитен. Изразяването му се мотивира от необходимостта този обект да се конкретизира, да се уточни какво точно се яде. В този смисъл и двете разновидности – *Той яде пица* и *Той яде* – представляват кратки изречения.

Различно е положението обаче при изречения с глагола *чета* – *Тя чете приказка* и *Тя му чете приказка*. В първото изречение глаголът *чета* е употребен със значение 'възприемам със зрението си съдържанието на нещо написано (или напечатано)' [2]. Ситуацията изисква двама задължителни участници, т.е. глаголът отваря две аргументни позиции – *чета* (някой, нещо). Изречението *Тя чете приказка* е кратко. Във второто изречение глаголът *чета* е употребен с друго значение – 'предавам на глас съдържанието на нещо написано (или напечатано)' [2]. С второто си значение глаголът обозначава ситуация за предаване на информативно съдържание [9, 73-77] и отваря три аргументни позиции – *чета* (някой, нещо, на някого). Това означава, че дателното допълнение е задължителен поясняващ елемент, така че и изречението *Тя му чете приказка* е кратко.

За разлика от случаите с имплицитен аргумент (глаголът *ям*) или наличието или липсата на второстепенна част в аргументна позиция поради разлика в лексикалното значение (глаголът *чета*) мотивът за липсата на второстепенна част в примера *Купи ли хляб?* – *Купих* е елипсата. Тук изпускането на допълнението като задължителен смислов елемент се компенсира от близкия контекст, така че кратки са и двете изречения – и пълното (*Купи ли хляб?*), и непълното (*Купих*). Трябва да се прави разлика между непълно изречение, какъвто е случаят с *Купих*, където е налице значещо отсъствие, и неграматично, неправилно изречение, каквито са случаите като **Той прочете*, **Той счупи*, **Той преписа*, **Той изяде*, **Той изми* и т.н. Възможност тези изрази не могат да се квалифицират като изречения, защото са смислово непълноценни и структурно неиздържани. При елипсата е налице неизразена, но подразбираща се от контекста част на изречението, а при втория случай не е постигната смислова цялост.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Постигането на смислова цялост като един от признаците на изречението предполага наличието на задължителни за състава му изреченски части. Ето защо едно кратко изречение, представляващо смислов и структурен минимум, трябва да включва не само главните части, осигуряващи предикацията, но и тези второстепенни части, които заемат аргументни позиции и задоволяват изискванията на предиката за поясняващи го елементи. Наличието на второстепенни части, заемащи неаргументни позиции, превръща дадено изречение в разширено.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Андрейчин, Л., Н. Костов, Е. Николов. Български език. София: Народна просвета, 1964. 427с.
- [2] Български тълковен речник. София: Наука и изкуство, 2008.
- [3] Влахова, Р. Практическа граматика. Български език. С.: PONS, 2009. 208 с.
- [4] Граматика на съвременния български книжовен език. София: Издателство на Българската академия на науките, 1983. 465 с.
- [5] Кръстев, Б. Граматика за всички. София: Наука и изкуство, 1992. 300 с.

[6] Маслов, Ю.С. Граматика на българския език. София: Наука и изкуство, 1982. 401 с.

[7] Пашов, П. Българска граматика. София: Хермес, 2005. 456 с.

[8] Пенчев, Й. Синтаксис на съвременния български книжовен език. Пловдив, 1998. 224 с.

[9] Петрова, Г. Семантични роли на кратките дателни местоимения. Бургас: Димант, 2006. 168 с.

[10] Попов, К. Съвременен български език. Синтаксис. София: Наука и изкуство, 1979. 385 с.

[11] Радева, П. Записки по синтаксис на съвременния български книжовен език. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. 2009. 136 с.

[12] Chomsky, N. Lectures on Government and Binding, Dordrecht, Foris, 1981.

За контакти:

Доц. д-р Галина Петрова, Катедра “Български език и литература”, ФОН, Университет “Проф. д-р Асен Златаров”-Бургас, тел.: 056-716 882, e-mail: galyaretro@abv.bg

Докладът е рецензиран.

РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „АНГЕЛ КЪНЧЕВ“
UNIVERSITY OF RUSE „ANGEL KANCHEV“

ДИПЛОМА

Програмният комитет на
Научната конференция РУ&СУ'13
награждава с КРИСТАЛЕН ПРИЗ

“THE BEST PAPER”

доц. д-р ГАЛИНА ПЕТРОВА

автор на доклада

“За понятието „кратко” изречение”

DIPLOMA

The Programme Committee of
the Scientific Conference RU&SU'13

Awards the Crystal Prize

"THE BEST PAPER"

to Assoc. Prof. Dr. GALINA PETROVA

author of the paper

“About the Concept “Short” Sentence”

РЕКТОР
RECTOR

проф. д-н Христо Белоев
Prof. DSc Hristo Beloev

26.10.2013